Година 4. София, Юний 1931 г. Книга 4 (34)

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЪ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

ДАР ОТНАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ" СОФИЯ

Първитѣ революционни прояви въ Öхридъ

[Продължение отъ книга 3 (33) и край].

На четвъртия день следъ убийството, голѣма навалица отъ граждани се събра въ двора на черквата-монастиръ „Свети Климентъ". Дойде муавинътъ, Паскалъ ефенди, и влѣзе въ училището. Обърна се той къмъ гражданството съ съвети:

—Отворете по-скоро дюкянитѣ си, за да не последва особено разпореждане, което не ще бѫде добро за васъ; колкото за убиеца, властьта ще направи потрѣбното.

Христо Топенчаровъ обърна се на турски езикъ съ хвалебни пожелания за здравето и дългоденствието на Султана, като каза, че неговата воля е неговитѣ поданици да добруватъ подъ неговия скиптъръ.

— Но—добави той—има, за жалость, размирни елементи, които прѣчатъ на тия добри намѣрения на Султана. День-денуваме съ трепетъ неизвестно дали вечерь ще се върнемъ живи въ домоветѣ си. Да ви изредя цѣлата мартирология отъ убийства, мисля, е излишно. Последното убийство препълни чашата и гражданството се преубеди, че нѣма животъ за него. Обърщаме се въ вашето лице предъ стѫпкитѣ на Султана и го молиме да ни осигури живота, имота и честьта, или да заповѣда всички да бѫдемъ хвърлени въ езерото. Ние имаме интересъ да отворимъ чаршията, защото оттамъ чакаме прехраната си и оттамъ чакаме да спечелимъ, за да платимъ данъцитѣ си. Но какво да правимъ, муаванъ ефенди, когато виждаме, че единъ по единъ капимъ и падаме подъ куршумитѣ на убийци. Нѣма, муавинъ ефенди, животъ за насъ, хвърлете ни въ езерото; чаршията не може да се отвори. Вмѣсто да умираме единъ по единъ отъ убийци, хвърлете ни въ езерото.

Насърдчени отъ тази дързость на Христо Топенчарова, който минаваше между гражданитѣ за

Учителитѣ и ученицитѣ отъ нѣкогашното българско недѣлно училище въ гр. Крушово. Главенъ ржководитель на училището е билъ тогавашниятъ Главенъ учитель въ гр. Крушово Димитъръ Ивановъ, сега председатель на Ржководното тѣло на Илинденската организация, а неговъ помощникъ е билъ известниятъ македонски революционеръ Петъръ Ацевъ, тогава учитель въ гр. Крушово.

тихъ и страхливъ човѣкъ, и, отчасти, и за туркофилъ, започнаха да говорятъ и други. Говори Климе Симончевъ и много други граждани. Началството—ржководителитѣ, сиречъ, на Революционната организация—бѣха между гражданитѣ и слушаха само. Гражданитѣ отвреме навреме провикваха се: „поддържаме думитѣ на говорителитѣ: по-добре смрътъ, отколкото този животъ."

Муавинътъ съ единъ силенъ и заплашителенъ тонъ започна да настоява да се отворятъ дюкянитѣ, добавяйки, че виновникътъ за убийството не може да не се улови и накаже примѣрно.

ното". Благодарение залисията на турската полиция при тия събития, експедициитѣ можаха да се движатъ свободно и безпрепятствено.

Каймакаминътъ повика владиката и всичкитѣ мухтари въ хукюмата. Тамъ муавинътъ изтъкна предъ тѣхъ, че първенцитѣ въ града подбуждали гражданитѣ къмъ „фесадчиликъ" — размирство. — Не — отговориха мухтариитѣ — ние сме увѣрени, че правителството ще вземе всичкитѣ мѣрки, за да ни запази живота, имота и честьта и че ще улови и накаже убиеца Далипъ, затова и ние настояваме предъ гражданитѣ и ги молиме по-скоро да

„Чуни" (лодки) въ Охридското езеро.

Отъ гражданството чуваха се гласове: „първо да видимъ залавянето на убиеца, сигурность за живота, имота и честьта и после отваряне чаршията".

Муаванътъ напусна училището съ надежда, че гражданството ще отиде да отвори чаршията.

Минаха се още два дни и чаршията продължаваше да бѫде затворена; селяни отъ селата не дохаждаха; мрътвило по чаршията. Почувствува се, особено въ турското население, нужда отъ съестни продукти. Полицията не взимаше никакви мѣрки противъ постѫпката на гражданитѣ. Нашиятъ комитетъ въ туй време изпрати съ чунъ три експедиции до Пограделъ и другаде, за да вематъ закупенитѣ „берданки", съ поржчка, едната експедиция да донесе пушкитѣ въ града, а другитѣ две въ с. Койнско, при брѣга „Пандзиръ" или „Гумотворятъ чаршията, обаче, гражданството е уплашено, страхъ го е да излѣзе и отиде въ чаршията. Муавинътъ заповѣда да се сбератъ въ двора на черквата „Свети Климентъ" всичкитѣ „еснафъ адамлиръ".

По заповѣдь отъ нашето Революционно началство, еснафътъ се събра. Муавинътъ, владиката, мухтаритѣ и азитѣ дойдоха въ двора на черквата „Свети Климентъ" и влѣзоха въ залата на забавачницата. Нашето Революционно началство, допускайки турската власть да вземе крайни мѣрки—най-малко да изпрати въ затвора всичкитѣ първенци—затова нареди да отидатъ на събранието само по-старитѣ хора, а пъкъ по-младитѣ да стоятъ на постоветѣ си за всѣка евентуалность. Сѫщевременно каза се отъ Революционното началство на Христо Топенчарова и Климе Симончева да се съгласятъ за отва-

рянето на чаршията, щомъ добиятъ увѣрението, че властьта ще вземе мѣрки да залови и накаже убиеца и че цѣлото „хукюматско дайре“ ще се смѣни съ честни и почтени хора, които ще слушатъ заповѣдьта на Султана, за да се пази живота, имота и честьта на гражданитѣ.

Муавинътъ, Паскалъ ефенди, се яви въ събранието. Съ заповѣднически тонъ той препоржча на гражданитѣ още днесъ да отворятъ чаршията, като добави, че въ противенъ случай правителството ще ги счита за „фесадчии“, сиречь подстрекатели и бунтовници.

Подигна се силна глъчка и викове въ събранието, отъ което се разбираше, че събравшитѣ се сж честни и добри поданици на Султана, че търсятъ правда, но че нея я нѣма. Христо Топенчаровъ обясни на муавина съдържанието на тѣзи викове въ смисълъ, че гражданството стои на онова сжщо становище, което се изтъкна въ миналото събрание, че то отхвърля съ възмущение думата „фесадчилъкъ“ и че то, рискувайки насжщния си хлѣбъ, отказва да отвори чаршията. Вмѣсто да бжде избивано изъ чаршията, то предпочита да умира отъ гладъ въ кжщи.

Муавинътъ, Паскалъ ефенди, предъ събранието каза: „Хайде, кардашларь, съ мене да идемъ въ чаршията да отворимъ дюкянитѣ и бждете увѣрени, че е взето вече решение да се уволнятъ всичкитѣ административни чиновници въ града ви, както и да се залови и накаже убисцътъ“.

Следъ една малка пауза, по тайно нареждане отъ Революционното началство, всички извикаха: „Да живѣе Султанътъ, ние още вѣрваме въ добритѣ намѣрения на Султана, ще идемъ заедно съ васъ въ чаршията“!

Начело съ муавина гражданитѣ потеглиха отъ двора на училището „Свети Климентъ“ презъ „Горнà-Порта“, по кълдъръма на „Байротъ“, покрай градския часовникъ, презъ „Месокастро“ и се спрѣха предъ Беледието (Общинския домъ). Отъ балкона на Беледието муавинътъ се обърна къмъ гражданството съ наставления, за да живѣятъ всички въ миръ и любовь и да славятъ името на Султана. „Отворете — каза муавинътъ — дюкянитѣ си, работете спокойно и бждете увѣрени, че най-строго ще бждатъ наказани злосторницитѣ и че нѣма да се повтарятъ подобни скрѣбни случки. Хвалете името на Султана!..“

Всички извикаха: Яшасънъ падишахъмъзъ“, следъ което се разпръснаха и започнаха да отварятъ дюкянитѣ си.

Действително, повечето отъ административнитѣ чиновници, заедно съ каймакамина бидоха уволнени; убиецътъ Далипъ бѣ заловенъ и изпратенъ въ Битолския затворъ.

Макаръ, че положението не се измѣни, но гражданството доби куражъ и се кали въ борбата. Забеляза се една радость въ всичкитѣ наши групи, както и едно особено желание на всички граждани и гражданки да услужватъ на дѣлото ни. Дойде

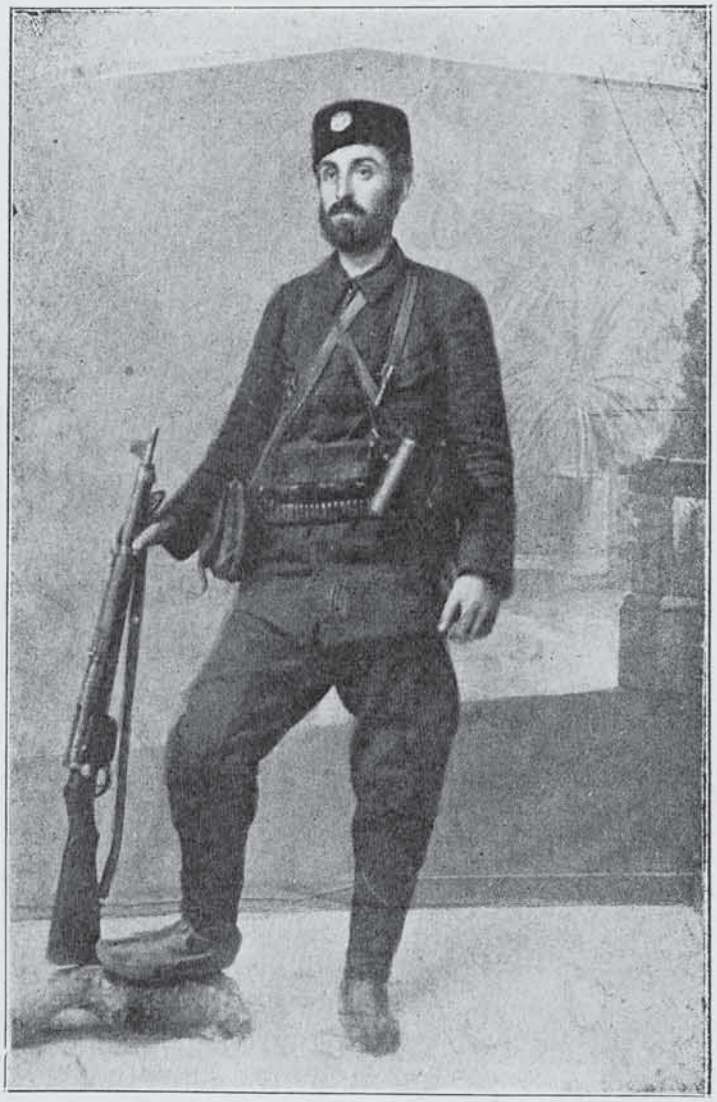

Димитъръ Лазаровъ е родомъ отъ гр. Радомиръ. Билъ е четникъ въ четата на войводата Петъръ Костовъ-Пашата. Презъ 1925 година четата е имала сражение съ сръбски войскови части и потери въ Велешко. Въ сражението паднали убити войводата, секретарьтъ на четата Петъръ Станчевъ и Димитъръ Лазаровъ.

ли четникъ за лѣкуване, предадемъ ли го на десетника или десетницата, не се съмнявахме въ услугитѣ имъ и въ вѣрностьта имъ.

Антонъ Кецкаровъ.

Убийството на Йово Йовановичъ

Следъ хуриета, Демирхисарскиятъ войвода Алексо Стефановъ бѣше единъ отъ тѣзи, който пръвъ схвана играта на младотурцитѣ и стана наново нелегаленъ. Не измина много време, последваха го и други, между които бѣше и Трайко Кральотъ Не закъснѣ да хване гората и войводата — влахъ Георги Мучитано-Касапчето, който следъ премахването на единъ шпионинъ гръкъ въ Крушово стана наново нелегаленъ. Тримата: Алексо, Трайко и Касапчето, се срещнаха въ Демирхисарско и започнаха да обикалятъ Битолско. Къмъ групата се бѣха присъединили още Ангеле Секуловъ отъ с. Базерникъ и Веле попъ Василевъ отъ с. Лисолай. Найнапредъ тѣ посетиха Мариово. Тукъ, въ село Лопатица, въ качеството си на училищенъ инспекторъ, бѣше дошелъ по обиколка Павелъ Христовъ, придруженъ отъ двама суварии.

Излѣзлитѣ наново нелегални се преследваха и отъ организационни хора, които искаха да останатъ вѣрни на хуриета. И сега на групата се удаваше случай да узнае причинитѣ на това държане на нѣкои организационни хора.

Съ падането на нощьта се съобщи на Павелъ Христова за присѫтствието на четата въ селото и за желанието на четницитѣ да се срещнатъ съ него. Като му съобщили това, той се смутилъ, защото не скривалъ своитѣ опасения отъ една такава неочаквана среща. Падналъ мракъ и Павелъ Христовъ се упѫтилъ къмъ кѫщата, гдето щѣла да стане срещата. Разбира се, че опасенията на Павелъ Христова сѫ били неоснователни, тъй като на никой отъ групата нито на умъ не минавало да го убива, а просто сѫ искали да се срещнатъ съ него, като съ виденъ членъ на Организацията, и да му изкажатъ своята болка отъ преследването имъ отъ организационнитѣ хора.

Павелъ Христовъ се явилъ предъ четницитѣ и всички започнали да го запитватъ: що значатъ тѣзи терори, какви сѫ тѣзи преследвания отъ наши хора и проче. Павелъ Христовъ отговорилъ, че всичко, което се предприемало противъ тѣхъ, било само привидно. — „Не останаха хора, които да ни слушатъ и да изпълняватъ нашитѣ заповѣди!“ — каза имъ той. Следъ това Павелъ Христовъ имъ разказалъ за пакостната дейность на черногореца Йово Йовановичъ, който се билъ отдалъ напълно въ услуга на турцитѣ. Следъ като изслушали разказа на Павелъ Христова, четницитѣ решили на всѣка цена да премахнатъ Йово Йовановича. На другия день Павелъ Христовъ напусналъ селото.

Алексо Стефановъ и Георги Касапчето сѫ познавали добре Йово Йовановича. Той бѣше дошелъ въ Македония презъ 1903 година съ четата на Гьорче Петрова и въ голѣмото сражение при с. Чанища загуби едното си око. Трайко Кральотъ не го познаваше и затова или Алексо Стефановъ, или Георги Касапчето трѣбваше да изпълнятъ взетото решение. Наскоро и двамата се запѫтиха за Битоля. По пѫтя тѣ хвърлиха жребе, кой отъ двамата ще трѣбва да унищожи Йово Йовановича. Жребето се падна на Георги Мучитано-Касапчето. Той бѣше влахъ отъ гр. Крушово. Пристигналъ той въ Битоля и се настанилъ въ квартирата на Йончето Чамо и Василъ Пувката. Оттукъ той писа писмо до Йово Йовановича съ следното съдържание:

Четата на Демирхисарския войвода Алексо Стефановъ.

„Брате Йово, да додешъ да поговоримъ по една важна работа. Азъ съмъ Георги Мучитано-Касапчето. Изпратиха ме Демирхисарскиятъ войвода Алексо Стефановъ и Трайко Кральотъ, като ми дадоха 400 лири да ти ги дамъ, за да ги занесешъ на валията и да измолишъ тѣхното помилване. Моля те, сѫщо, да се застѫпишъ и за мене. Азъ нѣмамъ пари“.

Йово Йовановичъ взима писмото, прочита го и, безъ да съобщи нѣкому нѣщо, се отправя къмъ поменатата квартира. Почуква на вратата. Става Касапчето и му отваря, ржкуватъ се. Касапчето, обаче, държи здраво ржката на Йовановича и не я пуска. Въ тоя моментъ Йовановичъ вижда примката, въ която е попадналъ, и схваща играта, която му е била скроена отъ Касапчето. Между него и Касапчето се почва борба — борба на животъ и смъртъ. Всѣки моментъ единиятъ отъ борещитѣ се можеше да бѫде поваленъ на пода и да бѫде умърт-

венъ. Всѣки се мжчи да издебне положение, при което да нанесе смъртенъ ударъ на своя противникъ. Касапчето държи въ ржката си револверъ, но не може да го използува. Двамата противници се притискатъ, ржцетѣ се кършатъ, борбата продължава съ голѣма жестокость и напрежение. Тъкмо въ този моментъ се отваря вратата и се втурва въ стаята Василъ Пувката. Съглеждайки го, Касапчето се провиква:

— Дръжъ, Василе, оти загинахме отъ тоя песъ. Василъ Пувката съ бързо движение нанася съ касапския си ножъ нѣколко удари въ гърба на Йово Йовановича и той се сгромолява тежко нараненъ. Доубиватъ го, насичатъ го на парчета и въ два чувала го изкарватъ вънъ отъ града, гдето го закопаватъ. Турцитѣ, обаче, успѣха въ скоро време да намѣрятъ частитѣ отъ трупа на Йово Йовановича. Арестуваха мнозина въ гр. Битоля, между които бѣше и Павелъ Христовъ.

Въ това убийство бѣха обвинени касапинътъ Йонче Чамо и полякътъ Павле отъ Битолското село Игри.

Една сутринь, наскоро следъ тая случка, по мостоветѣ на рѣка Драгоръ висѣха труповетѣ на нѣколцина албанци, наказани за плячкаджийство. На единъ отъ мостоветѣ единъ срещу други висѣха горепоменатитѣ Йонче Чамо и Павле отъ село Игри. И двамата умрѣха безъ да иматъ нѣкакво участие въ убийството на Йово Йовановича.

Боянъ Мирчевъ

Влашката чета на Георги Мучитано-Касапчето (първиятъ въ предния редъ отлѣво) и Александъръ Кошка (вториятъ въ предния редъ отдѣсно).

Македонската революционна организация

Създаването ѝ и създателитѣ ѝ. Първиятъ Централенъ комитетъ на Македонската революционна организация — 1893/94 год. въ Солунъ. Първитѣ кадри на Организацията. Ученическиятъ революционенъ кржжокъ. Посвещаването на първитѣ пионери на Революционната организация — бждещи учители въ Македония.

Установено е, че Вжтрешната македонска революционна организация е била основана въ гр. Солунъ въ края на 1893 год., а въ началото на 1894 год. е билъ избранъ и първиятъ ѝ Централенъ комитетъ съ седалище гр. Солунъ (подъ псевдонимъ Света Гора). Това ни разказватъ въ своитѣ спомени и *Даме Груевъ* — основателтъ и душата на Организацията, и *Д-ръ Христо Татарчевъ*—първиятъ председатель на Централния комитетъ. Професоръ Л. Милетичъ лично и непосрѣдствено е записалъ тия имъ спомени и ги е издалъ въ отдѣлни книги отъ „Материали за историята на Македонското освободително движение“ на Македонския научен институтъ въ София.

Следъ обмѣна на възгледи съ по-първи хора въ Солунъ, на 23. октомврий 1893 г. Даме Груевъ повиква на първа среща по-широкъ кржгъ приятели въ стаята на книжаря Иванъ хаджи Николовъ, а именно: *Петъръ попъ Арсовъ, Иванъ хаджи Николовъ, Антонъ Димитровъ,* учитель, *Христо Батанджиевъ*, учитель, и *Д-ръ Христо Татарчевъ*, които се конституиратъ въ дружество, безъ всѣкакви писмени протоколи и безъ да избиратъ ржководители. Тѣ се ангажирватъ да привлѣкатъ

още съчувственици за сѫщата идея. Раздѣлятъ се съ съзнанието да организиратъ своята обществена дейность — подобрение политическото положение на Македония, безъ да се обвръзватъ съ формална клетва, и се разотиватъ, като всѣки си отива съ увѣреность, че му предстои сериозна и тежка задача.

Въ началото на 1894 год., презъ праздницитѣ, сѫщитѣ шестима сѫ се събрали въ стаята на Антонъ Димитрова (срещу стария пансионъ, наричанъ „Алхамбра"), и турили началото на революционната организация, съ задача: извоюване автономията на Македония.

Натоваренъ е билъ Петъръ попъ Арсовъ да изработи проектъ за уставъ на революционната организация, която възприели да се нарича „*Македонска революционна организация*", а Комитетътъ — *Централенъ македонски революционенъ комитетъ* (Ц. М. Р. К.).

По-късно, съставътъ отъ шестимата е останалъ за Централенъ комитетъ, като Даме Груевъ е билъ избранъ и натоваренъ съ секретарь-касиерската длъжность, а Д-ръ Христо Татарчевъ съ председателската.

За да се стигне до тоя резултатъ, цѣли 2 години *Даме* въ гр. Битоля, въ родното си с. Смилево и като учитель въ градоветѣ Прилепъ и Солунъ е проучвалъ условията и обмислялъ начина за започване системна дейность и едва на третата година, съ съдействието на посоченитѣ другари, реализира въ гр. Солунъ своята идея.

* * *

Презъ лѣтната ваканция на 1893 год., въ родния си градъ често слушахъ отъ свои близки и познати разкази за *учителя съ висше образование*, който преподавалъ въ отдѣленията — *Даме Груевъ*, когото лично не познавахъ. Познавайки мантализитета на съгражданитѣ си, изпърво си помислихъ, че Груевъ трѣбва да е билъ посрѣдственъ учитель, затова се съгласилъ да стане основенъ учитель [1]), при всичко, че е ималъ такъвъ високъ цензъ. Колкото повече ми се разказваше, обаче, за неговото държане като учитель, за дружбата му предимно съ еснафа, за „безбожничеството" му, че е билъ социалистъ и че не е билъ горделивъ (присѫщо качество на много учители тогава), а, напротивъ, е билъ много съобщителенъ — скоро стана за мене ясно, че учителството му е било само було предъ властитѣ и широкото гражданство, а истинската му работа и намѣрения трѣбва да сѫ били други. Между най-близкитѣ му тогава познати се сочеха: Гавазови (баща и синъ); Илия Цървенковъ и синътъ му Василъ — първитѣ бѣха желѣзари (работѣха за пръвъ пѫть модернитѣ плугове за Битолския край и бѣха прочути майстори), а вторитѣ бѣха касапи и голѣми търговци на дребенъ угоенъ добитъкъ (соватъ), когото изнасяха въ Солунъ и Мòра (Гърция) и Йорданъ попъ Константиновъ, книжарь и недавнашенъ учитель — все сржчни хора и *бабаити*, за каквито минаваха и предъ турцитѣ даже. Частно пъкъ за Цървенкова знаехъ, че ималъ познати *комити* поради пленяването на зетя му, Диме Велковъ — голѣмъ соватчия и сапунджия.

„Охраната" на македонскитѣ пѫтища въ турско време.

За прилепчани *комитлъкътъ*, като срѣдство за реагиране противъ зулумитѣ на разни турски и арнаутски *кърсердари, деребеевци* и *разбойници*, бѣ известенъ отъ пòстаро време — още отъ рускотурската война и веднага следъ освобождението на България.

* * *

Презъ м. септемврий сѫщата 1893 год., заминахъ за Солунъ, за да доизкарамъ и последния VII. класъ на гимназията. Бѣхме нѣколко души съкласници и пансионери отъ нашия градъ, а Александъръ хаджи Пановъ, синъ на заможното и видно семейство Хаджи Пановци, презъ всичкитѣ 3 последни години на гимназията бѣше приходещъ ученикъ, а не пансионеръ.

Като ученици въ горнитѣ класове, често ни попадаха за прочитъ отдѣлни броеве на разни български списания и вестници, които учителитѣ получаваха направо отъ България, чрезъ австрийската поща. Не много следъ почване учебната година, чрезъ Александъръ хаджи Пановъ се запознахъ съ бившия Прилепски даскалъ *Даме Груевъ*, тогава коректоръ въ печатницата на Коне Самарджиева въ Солунъ, и оттогава почти редовно го посещавахме всѣка недѣля, следъ черковния отпускъ, въ редовния предиобѣденъ отпускъ на пансионеритѣ. Четенитѣ отъ насъ дотогава *литературни* списания и вестници замѣнихме съ *революционни* тикива, които редовно получавахме отъ *Даме*, за да ги

[1]) Той е ржководилъ IV-то отдѣленне и ималъ часове и въ класоветѣ.

четемъ ние и наши довѣрени съкласници и съученици въ пансиона.

При редовнитѣ си срещи съ *Даме,* началната точка на разговора му съ насъ бѣше: какво сме прочели и разбрали отъ книгитѣ и вестницитѣ, що ни бѣ далъ предната недѣля, следъ което последваха въпроси: може ли да се приложи въ Македония организирането на народа за революционна борба за освобождението ѝ отъ турцитѣ и проче — чисто апостолска и пропагандаторска агитация бѣше водениятъ разговоръ.

Добъръ ораторъ и убедителенъ събеседникъ, още отъ първитѣ срещи *Даме* не можеше да не ни спечели и привърже къмъ себе си за проповѣдваната отъ него идея за свободна Македония и ние съ искрено младенческо увлѣчение станахме предани негови ученици и проводници всрѣдъ другаритѣ си въ пансиона на неговитѣ идеи и разбирания. Така че, по тоя начинъ, съ слово и литература образувахме си въ пансиона една неголѣма, на първо време *негласна група революционери,* безъ всѣкакви формалности. Това продължи до края на учебната година. Кржжокътъ ни постепенно се ширѣше и крепнѣше, при най-строга дисциплина и тайна. Обектъ за агитацията ни бѣха най-благонадеждитѣ ученици отъ последнитѣ два класа, едни отъ които трѣбваше да се подготвятъ за агитатори веднага следъ свръшването на последния класъ на гимназията, като се настанятъ за учители въ роднитѣ си мѣста или другаде въ Македония, а другитѣ, по-младитѣ, да останатъ наши замѣстници въ пансиона, до свръшване на учението си. И по тоя начинъ се създаде *революционна школа* всрѣдъ гимназията. А тамъ бѣше главно насочено вниманието на *Даме* — да се подготвятъ добри учителски сили и апостоли на революцията и, главно, да се задържатъ тѣ за по-дълго време въ Македония. Поради това той бѣше възпиталъ у насъ духъ на примирение съ гимназиалното ни образование и да не ламтимъ за висше или специално таково. Страхътъ, че, ако не се поощряватъ добритѣ сили да останатъ въ Македония и ако тия сили се отдадатъ на кариеризъмъ въ България, или ако тѣ следватъ висши науки и бждатъ изгубени, поне за известно време, за каузата на Македония, караше *Даме* да бжде фанатикъ въ проповѣдваната отъ него идея, възведена почти въ догма: „*Че по-добре и по-предано се служи на Македония като народенъ учитель, защото само той е най-близу до народа, когото трѣбва да революционизира*“. И като етапъ къмъ тая подготовка на бждещитѣ апостоли бѣше проагитирано между 7-класницитѣ *да се не държи матура.* И действително, нашиятъ випускъ ознаменува новото вѣене всрѣдъ ученицитѣ въ гимназията като не държахме матура почти всички. Само 2—3-ма души, богатски синове, по изключение, държаха матура. Между тѣхъ бѣше и самиятъ Александъръ хаджи Пановъ, съ разчетъ, обаче, и съ съгласието на Даме, той да се подготви по минното инженерство, съ огледъ на нуждитѣ на революционната организация.

* * *

Последната седмица, преди да се състои годишниятъ актъ на гимназията, когато се раздаваха дипломитѣ на свършилитѣ последния класъ и свидетелствата на останалитѣ класове, нѣколкото посветени въ *дѣлото* ученици отъ революционния кржжокъ бѣхме формално подложени на клетва, установена отъ устава на Организацията.

Неизгладими спомени съмъ запазилъ и досега за тоя великъ въ живота ми моментъ. Предупредени бѣхме да се явимъ *на събрание* въ квартирата на учителя Петъръ попъ Арсовъ, недалеко отъ пансиона, за да получимъ последни инструкции. Явихме се на събранието: Славейко Стрезовъ отъ Ресенъ, Василъ Панчевъ отъ Велесъ, Александъръ хаджи Пановъ и азъ отъ Прилепъ. Въ квартирата

Василъ Какалевъ, родомъ отъ Костурското село Дъмбени. Като четникъ въ Костурско преди Илинденското въстание и презъ време на самото въстание, той остави име на голѣмъ храбрецъ. Когато презъ 1913 година се откри междусъюзническата война, той и часть отъ старитѣ му бойни другари образуваха чета, която премина рѣка Вардаръ и се упжти за Костурския край, за да действува въ тила на гръцката войска. На пжть за тамъ, обаче, при Леринското село Баница, четата влиза въ сражение съ гръцки войскови части и въ това сражение пада убитъ Василъ Какалевъ. Въ сжщото сражение падна убитъ и войводата на четата Василъ Чекаларовъ.

заварихме Алексо Келешовъ, часовникарь въ Солунъ, и Атанасъ Мурджевъ, комисионеръ — и двамата отъ Прилепъ. Не следъ много време се явиха Даме Груевъ, Петъръ попъ Арсовъ и единъ свещеникъ. Въ една неголѣма стая, въ дъното на двора, и запазена отъ хорски погледи, при жумещо кандилце, следъ кратко напжтствие за предстоещата ни въ живота работа, като учители и свободни граждани вече, *Даме* ни подкани, съгласно устава на Организацията, да положимъ установената клетва и помоли свещеника да изпълни тая формалность, следъ като дадохме съгласието си за това.

Свещеникътъ пристжпи къмъ масата, намираща се подъ жумещето кандило, и надъ която, положени върху евангелието, лежеха: *кама, револверъ* и *човъшки черепъ* и ни покани да произнасяме следъ него дума по дума произнесената отъ него клетва въ смисълъ: *„Заклевамъ се въ името на Бога, честьта и отечеството, че ще служя вѣрно и честно за свободата на Македония. Ще изпълнявамъ безпрѣкословно заповѣдитѣ и нарежданията на Организацията за доброто на Отечеството. Ако напакостя съ нѣщо на Организацията или издамъ повѣренитѣ мене тайни, готовъ съмъ да бѫда наказанъ съ кама или револверъ, за увѣрение на което ги цѣлувамъ. Аминъ“*. Всички присжтствуващи, застанали прави предъ кандилото, едногласно повторихме тихо и смирено произнесената отъ свещеника клетва, следъ което цѣлунахме поредъ свещенитѣ вече за насъ предмети — *емблема на смъртьта и спасението* и се взаимно разцѣлувахме помежду си и съ присжтствуващитѣ представители на Централния комитетъ и свещеника, съ пожелания за здраве, сила и плодотворна дейность за свободата на Македония.

Съ какъвъ ентусиазъмъ сме пристжпили къмъ революционното ни кърщение, като подробность, нека спомена факта, че докато *Даме* говорѝ, подъ впечачлението на прочетеното отъ насъ въ запискитѣ по въстанията въ България отъ Захарий Стояновъ за полагане клетва отъ революционеритѣ, инстинктивно бръкнахъ въ джоба си, извадихъ и отворихъ чекийката си и порѣзахъ ябълката на лѣвия палецъ на ржката си, за да осветя клетвата си и съ проливане на собствената си кръвь [2]), съ която азъ и другаритѣ ми се *„комкахме“*.

* * *

Следъ свръшване на учебната година, като свободни граждани вече, се отправихме за роднитѣ си мѣста и като първа задача ни бѣ възложено отъ Комитета да занесемъ въ Битоля революционни вестници.

Потеглихме дружно съ влака за Битоля доста ученици за Юго-западна Македония. Стегнати въ красивата ни пансионска униформа съ червени кантове, наподобаваща полицейската такава, тя бѣше една гаранция повече, при нашитѣ 18 юношески години, за нашата безопасность. И наистина, никжде изъ пжтя нѣмахме каква и да е неприятность. Нѣщо

Чета на почивка.

повече даже, на по-голѣми гари наши отседнали другари бѣха приветствувани съ турското *темане* отъ станционната стража, като *„забити“*. Надвечерь влакътъ стигна и последната гара Битоля, кждето стана раздѣлата ни съ другаритѣ отъ Ресенъ, Охридъ, Струга, Крушово, Кичево, Дебъръ и Битоля.

По навикъ или предупреденъ за пристигането ни, на перона на гарата очакваше влака Никола Наумовъ, отъ българското търговско агентсво въ Битоля. Още щомъ ни видѣ, при слизането ни отъ вагона, подшушна ни дали носимъ нѣщо отъ *Даме* и на отговора ни, че носимъ, каза ни да не се боимъ и ни придружи до ханищата, кждето му предадохме всички носени отъ насъ вестници и писма, споредъ поржчението на Даме. До вечерьта още можахме да се срещнемъ съ съгражданитѣ ни, търговци въ Битоля: Григоръ Попевъ, Братя

[2]) И наистина, само 4 год по-късно, презъ 1898 год., на 12. юний с. г., въ гр. Р. на мене се падна високата честь да я пролѣя преднамѣрено самъ, за да удържа положената клетва и да избѣгна моитѣ и на другаритѣ ми изтезания.

Пешкови и други, за които знаехме, че сж близки на Даме, за да имъ предадемъ устно много здраве отъ него.

На другия день още си заминахме за Прилепъ, кждето около Петровдень църковната община, съвмѣстно съ училищното настоятелство, въ отговоръ ва писменитѣ ни молби да бждемъ назначени за учители, ни *услови* за такива: Александъръ хаджи Пановъ за класенъ учитель съ 30 турски лири годишна заплата, а азъ — за основенъ учитель, съ часове и въ 3-тѣ класа, съ 27 турски лири.

Бани Вършецъ, юний 1931 год.

Тодоръ Станковъ

Цариградскитѣ българи

(Изъ моитѣ спомени)

Докторъ Малиновъ ми каза:

— За квартира по-сетне ще мислимъ. Тукъ, въ хотелъ Македония, за сега, си добре. Ето, до тебе е „Галата Сарай“ — централното седалище на полицията въ Пера. Оттукъ ще виждашъ често да минава министрътъ на полицията Шефикъ бей, ескортиранъ отъ цѣлъ ескадронъ полицаи. Долу — гостилницата — е свърталището на всички *хафиета* (шпиони). Па освенъ това, и ти като мене нѣмашъ нѣкаква внушителна външность, за да хвърляшъ подозрение. За сега най-безопасно е тукъ.

Този разговоръ ставаше въ гостилницата на хотелъ Македония.

Въ това време влѣзоха двама господа и седнаха на съседната до насъ маса.

— И двамата сж шпиони — пошепна ми докторътъ.

Единиятъ отъ тѣхъ се обади на български:

— Научихме се, докторе, че сиималъ гостенинъ отъ България.

О, господа, заповѣдайте да ви запозная съ моя съгражданинъ Антимъ Чакаловъ.

Приятелитѣ съ голѣма готовность седнаха на нашата маса.

Докторътъ продължи:

— Господинъ Чакаловъ е синъ на близко приятелско семейство отъ Пловдивъ. Малко е боленъ,

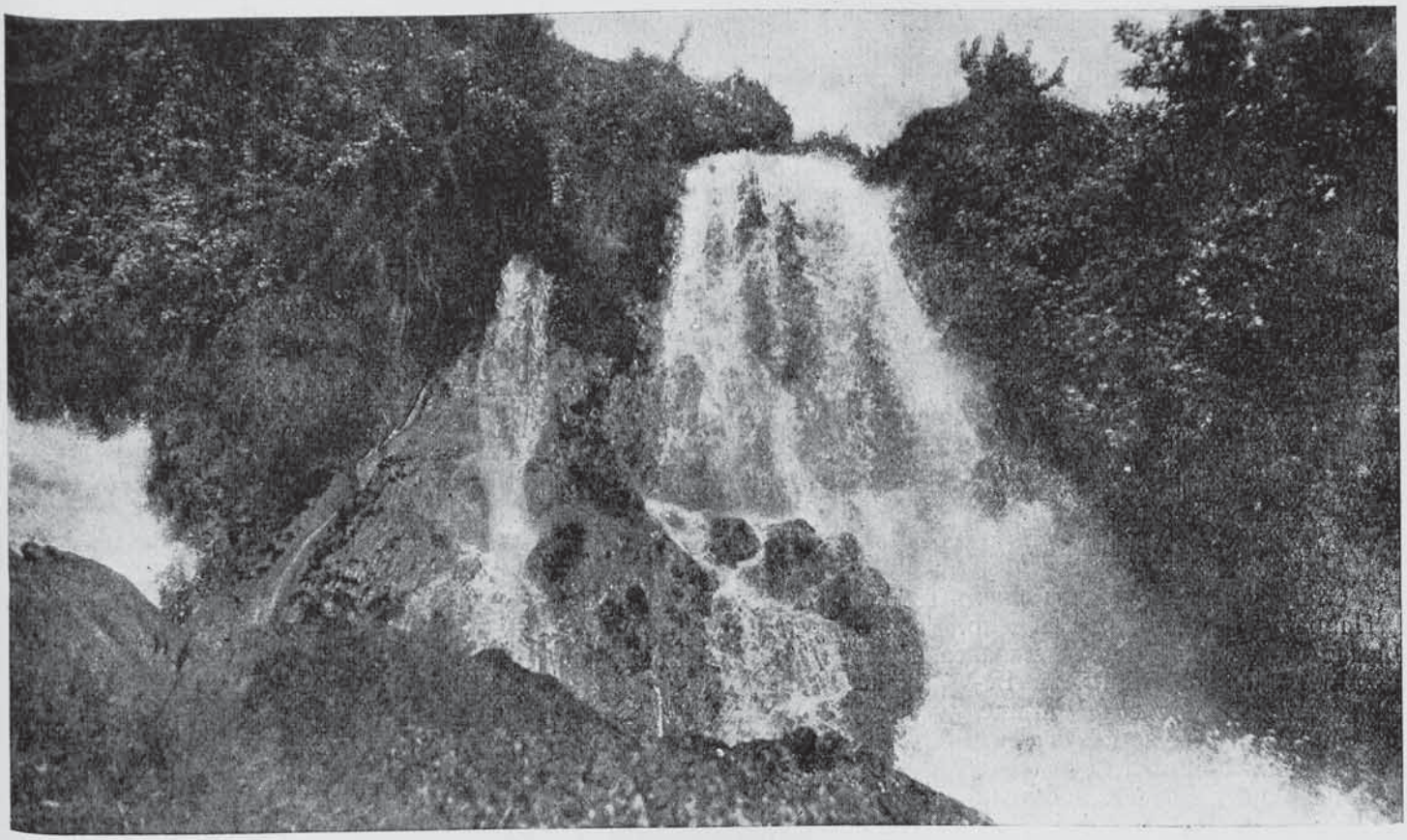

Водопадитѣ въ гр. Воденъ.

та е дошелъ на почивка. Миналата година свърши гимназия и баща му решилъ да го прати малко при мене, та идещата година ще видимъ какво ще го правимъ. Сега, Антиме, да кажа и за господата две думи: този господинъ се казва *Джераси*. Родомъ е отъ София и е дезертьоръ отъ българската армия. Много страда отъ безпаричие, нещастниятъ, но ние, българитѣ, му помагаме, кой колкото може. Не забравяй, когато имашъ възможность, помагай му и ти.

— Съ най-голѣмо удоволствие.

— А този господинъ се казва *Крумъ Ганчевъ*. Той бѣше словослагатель въ българската печатница, но очитѣ му се повредиха и по мой съветъ напусна печатарството. Вижъ, какъвъ е хубавъ и красивъ момъкъ, но и чернитѣ очила не го грозятъ...

— Докторе, много голѣмъ комплиментъ ми правишъ.

— Не, Круме, азъ говоря истината.... И така, господа, запознахъ ви съ нашия новъ приятель и ще ви моля да се грижите да му намѣрите нѣкоя квартира тука въ центъра и по възможность у чуж-

денци, че, нали знаете . . ., може да има неприятности.

— Разбира се — едногласно отговориха и двамата.

— Сега е обѣдъ. Ще ни извинявате, че ние ще ви напуснеме. Сбогомъ господа!

— Сбогомъ!

Като излѣзохме на улицата, докторътъ ми рече:

— Могатъ да бѫдатъ много опасни хора, но добре ги държимъ ние . . .

Минахме край английското посолство, завихме налѣво и влѣзохие въ единъ широкъ локалъ.

— Това е гостилницата на Хаджопулу. Ей, на оная маса, ония тамъ гюрюлтаджии сѫ чиновници отъ нашето агентство. Ще седнеме при тѣхъ.

И докторъ Малиновъ ми ги представи:

— Живко Добревъ, драгоманъ на агентството; Миланъ Поповъ, канцлеръ; Живко Гълъбовъ, втори драгоманъ; Панче Доревъ, студентъ; Георги Баласчевъ, историкъ-археологъ, и проче.

Всички ме гледаха смаяно и до единъ разбраха цельта на моето идване въ Цариградъ.

— На тая маса се хранѣха Мерджановъ и Соколовъ. Може и ти да се хранишъ тука.

— А-а, благодаря, докторе. Щомъ такива опасни хора сѫ се хранили тука, мене ме нѣма. Ще видимъ. Това е най-лесното . . .

Миланъ Поповъ намигна на Живко и му каза на френски:

— Хитрецъ . . .

Въ това време влѣзе въ ресторанта едно младо момче, облѣчено въ форма на ученикъ отъ лицея, съ накривено фесче, съ едвамъ наболи черни мустачки и вѣчно засмѣно лице. Присѫтствието му внесе едно веселие. Виждаше се, че го обичаха всички.

— Ела, Коле, ела да те запознаемъ съ единъ бѫдещъ твой приятель — говорѣше Миланъ Поповъ, който се обърна къмъ мене съ думитѣ:

— Това момче се казва *Никола Милевъ*. Той е ученикъ въ лицея и познава всички българи въ Цариградъ. Той ще те въведе въ българското общество, така да се каже.

Бѫдещиятъ професоръ и ученъ мѫжъ ми стисна рѫката и ние останахме съ него приятели до последния день, когато куршумитѣ на единъ извергъ го повалиха на Софийския булевардъ Дондуковъ. Загина той за светото освободително дѣло.

Въ повечето време, Милевъ, бидейки ученикъ, бѣше заетъ и не можеше да бѫде винаги съ мене. Но затова пъкъ той ме запозна съ единъ младежъ, сега живѣещъ въ Бургазъ—Любомиръ Керековъ — който живѣеше при дветѣ си богати лели. Керековъ не ме остави на спокойствие, докато не ме запозна вѫтре въ 15 дни съ всичкитѣ кюшенца на Цариградъ и докато не направихме посещения на всички почти българи — млѣкари отъ Костурско, градинари отъ Ресенско и дюлгери отъ Дебърско. Всички виждаха и чувствуваха съ какъвъ човѣкъ се запознаватъ, какво лице стои предъ тѣхъ, но никой дума не смѣеше да обѣли, нито пъкъ азъ, въ първия още месецъ, смѣехъ да говоря на тема за революция . . .

Защото такива ми бѣха наставленията отъ докторъ Малинова. . .

Александъръ Кипровъ

Свещеникъ Иванъ Аврамовъ Чупаровъ

Отецъ Иванъ е роденъ презъ 1880 година въ с. Папрадище (Азотъ), Велешко. Той завръшва III. класъ, следъ което почва занаята на своя баща. Мияцитѣ, каквито сѫ дветѣ Велешки села Папрадище и Орѣше, заселени въ края на XVII. вѣкъ отъ мияшкия източникъ Рѣка (Дебърско), отдавна сѫ носители въ Балканския полуостровъ на четиритѣ изкуства: архитектура, иконописство, рѣзбарство и източно пѣние. И бащата на Ивана, носещъ библейското име Аврамъ, както е обичай това за мияцитѣ, които въ изкуството си боравятъ много често на библейски теми, гради църкви изъ Македония. И синътъ му Иванъ гради църкви, ала въ душата си строи друга една църква . . . Зараждащата се, тогава сръбска пропаганда на всѣка цена се стреми да го направи „прави сърбинъ“, когато младиятъ Иванъ е предопредѣленъ съвсемъ за обратното: какъ да очисти родния си край отъ сърбоманството, вследствие на което, едва 22 годишенъ, той приема свещеническия санъ за Папрадишката енория, отгдето той почва да работи най-активно противъ домогванията на сръбската пропаганда.

Презъ 1904 година нелегалната сила на сръбката пропаганда напълно използува момента, когато Стефанъ Димитровъ и Иванъ Наумовъ-Алябака бѣха въ много обтегнати отношения и тя по единъ смѣлъ начинъ се настани, необезпокоявана отъ никого. Порѣчието съ своитѣ буйни гори и балкани стана добъръ приютъ за Григоръ Соколовъ-Лямевъ и другаритѣ му, които отъ него създадоха главна база на пропагандата. Последната, поради невежеството на селската маса, намѣри почва въ тоя край, обаче, хищниятъ погледъ на Григоръ Соколова се бѣ спрѣлъ на Бабуна-планина. Азотъ стана прицелната точка на пропагандата. Последната, за да постигне своитѣ цели, почна да предлага на учителитѣ, свещеницитѣ и повлиятелнитѣ селяни въ тоя край месечни заплати, за да станатъ нейни агенти.

Презъ 1904 година, лошитѣ отношения между Стефанъ Димитрова и Иванъ Алябака принесоха неизброими лоши последици за по-нататъшната борба срещу пропагандата. Съгласно съ нареждания на Велешкото градско рѫководство, Стефанъ Димитровъ открива усилена борба срещу Алябака за изгонването му отъ Велешко. Алябака, смѣтайки, че макаръ и човѣкъ на Сарафова, е революционеръ, и че никой не може да му отнеме правото да се бори за свободата на своята родина, се про-

тивопоставя на Димитрова. Така ожесточената борба между двете чети не се локализира само между тѣхъ, а, тъкмо напротивъ, поради водената агитация, населението се раздѣля на два лагера — централисти и сарафисти. Изострилитѣ се партизански отношения и борби не дадоха възможность нито на Димитрова, нито на Алябака да развиватъ по-силна дейность срещу пропагандата. При така стеклитѣ се събития, най-добритѣ организационни работници се подлагаха на тероръ, било отъ едната, било отъ другата страна. Димитровъ ги третираше за сарафисти, Алябака за централисти и много жестокости се извършиха въ тая междуособица. Последнята ще остане като черна страница, която бѫдещиятъ историкъ ще впише за смѣтка на Велешката околия. Отъ друга страна, тия междуособици дадоха възможность по-лесно да се настани Григоръ Соколовъ съ своята чета въ Порѣчието и да почне да нанася систематически удари на организационнитѣ чети и на отдѣлнитѣ нейни дейци.

Пропущането на Григоръ Соколова въ Порѣчието, преведенъ презъ Вардара отъ войводата Боби Стойчевъ, отъ една страна, и отъ друга, недоразумението и крайно неприязненитѣ отношения между войводитѣ Димитровъ и Алябака, докараха организацията въ този край до безизходъ, та настѫпи трагизъмъ въ организационния животъ. За да изпълни решението на Велешкото рѫководно тѣло, Стефанъ Димитровъ напада въ с. Папрадище четата на Алябака, който по това време търси попъ Ивана да го убие, защото не го приема въ селото. Алябака, не искайки да се пролива братска кръвь, намира за по-благоразумно да се оттегли въ Порѣчието.

За да затвърди своето положение въ Порѣчието, пропагандата бѣше решила да заеме една отъ най-непристѫпнитѣ мѣстности на Азотъ, нахождаща се между Порѣчието и с. Богомила. Въ тая мѣстность се намиратъ селата Орѣше, Папрадище, Црешново, Нежилово и Кѫпиново. Щомъ заемеше тѣзи села, тя запазваше тила си и можеше по-свободно да преминава отъ Порѣчието въ Азотъ и обратно. Пропагандата първоначално направи много опити да подкупи нѣкои отъ учителитѣ, свещеницитѣ и по-виднитѣ дейци на Организацията отъ Орѣше, Папрадище и Црешново, обаче, това не ѝ се отдаде. Но при все това въ нейната мрежа попаднаха Зафиръ Дамяновъ и Китанъ Станковъ, и двамата отъ с. Орѣше, които отвреме-навреме ѝ бѣха въ услуга. Въ тоя край пропагандата срещна най-сериозна и отчаяна съпротива въ лицето на младия и енергиченъ све-

Разложки революционери

Кочо Молеровъ (първиятъ отлѣво къмъ дѣсно), родомъ отъ гр. Банско

Лазаръ Томовъ (третиятъ отлѣво къмъ дѣсно), родомъ отъ Разложкото с. Годлево

Петъръ Георгиевъ (въ срѣдата)

Той е съселянинъ на Лазаръ Томова и е роденъ презъ 1879 година — една година, сиречь, следъ Разложкото въстание, което избухна, както се знае, презъ 1878 година. Синъ е на стария учитель Георги Константиновъ. Основното си образование добилъ въ родното село, а прогимназиалното въ гр. Банско. Желаещъ да даде по-голѣмо образование на сина си, баща му, въпрѣки оскѫдитѣ си срѣдства, го изпраща въ Кюстендилското педагогическо училище, дето завръшва II. курсъ.

Тукъ за първи пѫть Петъръ Георгиевъ влиза въ сѫществуващето тамъ македонско младежко дружество и става деятеленъ неговъ членъ.

Поради бунта на ученицитѣ въ това училище и тежкото материално положение, той напуска училището и едвамъ презъ 1896-97 год. завръшва Сѣрското педагогическо училище. Следъ това той става нѣколко години подредъ учитель въ селата Елешница и Годлево и сѫщевременно става членъ на Вѫтрешната македонска революционна организация. По-късно той става известенъ въ цѣлата Разложка котловина съ своята революционна дейность.

Благъ по характеръ, самоотверженъ и решителенъ, той си извоюва видно мѣсто въ редоветѣ на борцитѣ за македонската свобода.

Презъ 1902 год. той е вече нелегаленъ въ Разложката чета и обикаля Пирина и селата въ Разложката котловина.

Презъ 1903 год., при една обиколка изъ селата, върщайки се съ четата си отъ село Елешница за Банско, при мѣстностьта „Свети Георги", влѣзна въ ожесточено сражение съ турския аскеръ.

Не по-малко ожесточено е било сражението му и при мѣстностьта „Воловарника".

Преди Илинденското въстание той взе участие въ околийския конгресъ и бѣ избранъ единодушно за мѣстенъ войвода на въстаницитѣ отъ с. Годлево.

На 14. и 15. септемврий 1903 год., той взе участие въ нападенията на с. Бачево, като се отличи съ своята храброст и себеотрицание. И тъкмо въ разгара на борбата той падна, уви, преждевременно убитъ при изпълнение на своя отечественъ дългъ.

Петъръ Георгиевъ умрѣ, ала духътъ му вѣчно ще витае надъ Разлога и ще буди вѣра въ душитѣ на младежитѣ къмъ свѣтло бѫдеще на свои народъ.

щеникъ въ с. Папрадище, отецъ Иванъ Аврамовъ-Чупаровъ. Последниятъ бѣше тръненъ въ очитѣ на сърбоманитѣ отъ с. Богомила. Напразни бѣха обещанията на пропагандата за моралнитѣ и материални облаги, които ще добие попъ Иванъ, ако стане сърбоманинъ; напразни бѣха и заплашванията за убийството му. Попъ Иванъ не искаше да стане ренегатъ за нѣкакви мръсни наполеони, които му се предлагаха като месечна заплата отъ страна на пропагандата. Въ разгара на борбата между ВМРО и сръбската пропаганда, той вземаше активно участие противъ пропагандата. На нѣколко пѫти Григоръ Соколовъ обсажда кѫщата му, за да го залови, обаче, попъ Иванъ избѣгваше отъ селото. той ще остане пасивенъ зрителъ и не ще взема участие въ каквито и да било организационни работи. Следъ завърщането си въ Папрадище, попъ Иванъ почва да спи съ „пушка при нозе“ и впоследствие заедно съ Арсо Локвички и Нежиловския ржководитель Гюро става постояненъ съпѫтникъ на Велешката чета, винаги готовъ да участвува въ нейнитѣ акции. Постояннитѣ заплашвания, отправени до него отъ хората на пропагандата, не го стреснаха; неговата твърдость и решителность даваха голѣмъ куражъ на мияцитѣ отъ Орѣше и Папрадище.

Въ време на междуособицитѣ между Стефанъ Димитрова и Алябака, попъ Иванъ явно поддър-

Кѫтъ отъ Щипско Ново-село съ кѫщата (първата вдѣсно, до дървото) на избититѣ на моста надъ рѣка Отина дѣдо Мише Гавриловъ и най-голѣмия му синъ Христо отъ агентитѣ на сръбската „Бѣла ржка“.

Следъ нѣколко засади най-после, презъ пролѣтьта на 1905 год., Григоръ Соколовъ съ четата си обсажда ненадейно кѫщата на попъ Ивана, залавя го и го откарва въ село Мокрани, а отпосле въ балкана край с. Габровникъ. По заповѣдь на Григора четницитѣ изкопаватъ единъ трапъ, въ който поставятъ попъ Ивана, нахвърлятъ пръстьта, като по тоя начинъ остава да стърчи само главата на свещеника. Тъй заровенъ въ земята, попъ Иванъ преживява адски мѫки, но все пакъ отказва да стане агентъ на пропагандата, заявявайки, че е българинъ, а, като го убиятъ, да изпратятъ коститѣ му въ Бѣлградския музей, като кости на „прави сърбинъ“. Това озлобява Григора, който дава заповѣдь да бѫде убитъ. Обаче, поради настояванията на сърбоманитѣ отъ с. Богомила, които се опасяваха да не се ожесточатъ мияцитѣ отъ Папрадище и Орѣше, отъ една страна, и, отъ друга, да не се приложатъ и спрѣмо тѣхъ отъ страна на организационната чета тия мѣрки, смекчаватъ Грирора, който най-сетне освобождава попъ Ивана подъ условие, че жаше първия, третирайки го като титуляренъ войвода на ВМРО и не признаваше Алябака. Следъ убийството на Димитрова замѣстникътъ му Пеньо Шиваровъ съ своя лошъ характеръ и разпасаность навлѣче върху си омразата на цѣлото мѣстно население, но при все това попъ Иванъ, придържайки се строго въ рамкитѣ на организационния уставъ поддържаше Шиварова и не даваше приемъ въ селото на Иванъ Наумовъ Алябака. Последниятъ бѣ силно намразилъ свещеника, поради което попъ Иванъ почва да се крие и отъ Алябака. Презъ лѣтото на 1905 година, обаче, попъ Иванъ и Алябака, когато вече бѣ избранъ за околийски войвода Панчо Константиновъ, станаха добри приятели и тогива Алябака схвана, че свещеникътъ е билъ правъ и че се е държалъ въ рамкитѣ на организационния уставъ.

Така редъ усилни години отецъ Иванъ се бори на животъ и смъртъ съ адептитѣ на пропагандата въ Азотъ. Наскоро преди Балканската война отецъ Иванъ биде назначенъ за свещеникъ въ града

Велесъ, тъй като вече му бѣше невъзможно да стои въ Папрадище.

На самия день 16. юний 1913 година, при започване на военнитѣ действия между България и Сърбия, сръбската власть залавя попъ Ивана и, следъ тежки изтезания, го съсича на парчета, следъ което хвърля останкитѣ му въ Вардара. Гражданитѣ отпосле намиратъ останкитѣ му низъ Вардара и ги погребватъ.

Така отецъ Иванъ, единъ отъ най-вѣрнитѣ синове на ВМРО, завърши своята пастирска кариера и, като роденъ синъ на Македония, остана вѣренъ на твърдия си мияшки родъ и не стана „прави сърбинъ“.

Стефанъ Аврамовъ

Прѣспанското езеро

Македония съ право може да се нарече страната на езерата. Докато съседнитѣ ней страни сѫ лишени отъ езера, Македония наброява 19 голѣми и малки езера. Тѣ сѫ богатство и цѣла благодать за страната. Тѣ сѫ украшения и бисери по царствената корона на Македония. Едно отъ тия скѫпоценни камъни на Македония е Прѣспанското езеро. То лежи въ западния край на Македония, граничеща съ часть отъ Албания, и е заградено отъ истокъ, западъ и югъ съ високи планински гребени отъ планинитѣ Галичица, Пелистеръ и Горбецъ. Погледнати отъ повисоко мѣсто, най-дивни и романтично привлѣкателни сѫ западнитѣ, юго-западнитѣ и южнитѣ покрайнини на езерото. Галичица изпраща далеко въ езерото клонове отъ своя масивъ, образуващи полуостровни издънки. Заградено отъ всички страни, Прѣспанското езеро е затворено планинско езеро. Брѣговата линия е най-неправилна отъ южната и западната страни.

Работата по пресушаването на Прѣспанското езеро. Всрѣдъ работницитѣ е Андрей Ляпчевъ, сегашенъ министъръ-председатель на България

Водното ниво на езерото лежи около 906 метра надъ морското равнище. То е поголѣмо отъ Охридското и е най-голѣмо отъ всички езера на Балканския полуостровъ. Водната площь на езерото е 338 кв. клм. Най-голѣмата му дълбочина е 54 метра.

Прѣспанското езеро е образувано отъ две езера: Голѣмо и Малко. Голѣмото заема северната часть съ 286 кв. клм., а малкото — южната съ 52 кв. клм. Дветѣ езера се съединяватъ чрезъ тѣсна ивица вода — протокъ, подобна на малка рѣкичка, която изтича отъ Малкото езеро за Голѣмото, понеже последното е по-низко. Езерото прибира водитѣ на рѣкитѣ и потоцитѣ, които се спускатъ отъ всички околовръстни склонове. Само Галичица не дава надземно нито капка вода на езерото по цѣлото ѝ продължение на едно растояние отъ около 40 клм. По цѣлото продължение на шосейния пѫть Ресенъ—Корча, който заобикаля езерото въ политѣ на Галичица, не се срѣща нито изворче, нито вадичка, нито чешмичка. Всичката вода отъ снѣжнобѣлѣещата се Галичица, висока 2043 м., се просмуква и губи подземно изъ варовниковитѣ ѝ скали.

Водата на Прѣспанското езеро нѣма отокъ. Отъ езерото надземно не изтича никаква рѣка, водата подземно се губи подъ варовниковата Галичица, за да даде начало на многобройнитѣ извори, разположени по западнитѣ разклонения на планината, като образуватъ Охридското езеро. Водата отъ Малкото езеро сѫщо се губи подземно, за да даде начало на р. Деволъ въ Албания. Групата извори при „Студенчища“, два километра югоизточно отъ Охридъ, и изворитѣ при монастира Свет и Наумъ, които се смѣтатъ за началото на р. Черни Дринъ — носятъ водата на Прѣспанското езеро, което стои надъ Охридското съ 210 м. височина. Че Охридското езеро събира водитѣ на Прѣспанското чрезъ горнитѣ извори подземно, а на нѣкои мѣста и надземно, нѣма никакво съмнение. Водораздѣлътъ прави Галичица, която цѣла е варовникова. Подземното изтичане на Прѣспанското езеро върви по цѣлия му западенъ брѣгъ, но най-ясно това изтичане личи при мѣстността *„Завиръ“*. На това мѣсто се виждатъ открито подземни пещери, въ които водитѣ на езерото се вливатъ и губятъ по посока къмъ Охридското езеро. Тукъ върви водна струя като рѣка. А наоколо по водната повръхнина се виждатъ голѣмъ брой водовъртежи, образуващи се отъ хуниевидното изтичане на водата по самото дъно на езерото. Рибаритѣ избѣгватъ посещението на тоя опасенъ воденъ участъкъ. Отъ

тия водовъртежи и мѣстото се нарича „*Завиръ*“. И мѣстното население, чрезъ разни легенди, поддържа вѣрата, че подъ Гиличица се изтича езерната вода за Охридския басеинъ.

Презъ турския режимъ правѣха се опити за пресушване на Прѣспанското езеро, чрезъ по-широко прокопаване на канала, що свръзва подземно дветѣ езера: Прѣспанското съ Охридското. Това бѣ едно колосално предприятие, но безъ планъ и система. Богатъ единъ бегъ, съдружникъ съ Ресенския първенецъ Иванъ Стрезовъ, предприема уцеждането и изсушването на часть отъ езерото. Дълго време работиха и грамадни суми похарчиха, за да се разбие, разшири и очисти входа на подводнитѣ пещери, но безъ никакви резултати. Идеята бѣ отлична и реализуема, само че предприятието се вършеше по съвсемъ примитивенъ и безразборенъ планъ. Прости работници — каменари, безъ никаква техника и при липса на най-елементарни инженерски познания, само съ по нѣколко чука и длета удряха и трошеха камъни, като, при изразходването на голѣми материални срѣдства и физически сили, едвамъ успѣха да откъртятъ отъ скалата на единъ метъръ въ дълбочина. Нашата снимка представлява групата работници на работа при „Завиръ“, а между тѣхъ сж Андрей Ляпчевъ, току що дошелъ отъ чужбина, и предприемачътъ Иванъ Стрезовъ. Описано било, историческото Прѣспанско езеро днесъ да е подѣлено между три чужди нему държави: Сърбия, Гърция и Албания.

Георги Трайчевъ.

(Следва)

Изъ революционнитѣ борби въ Паякъ планина

[Продължение отъ книга 3 (33)].

Следъ тримесечно стоене въ града, бѣхъ извиканъ въ Солунъ отъ Иванъ хаджи Николовъ, който знаеше сждбата ми. Тукъ той ме запозна съ Дамянъ Груевъ, Д-ръ Христо Татарчевъ, а съ Христо попъ Коцовъ, който учителствуваше въ Солунската гимназия, се познавахъ отъ Цариградъ, като бившъ мой учитель. Въ книжарницата на Хаджи Николова стояхъ малко време. Единъ день Дамето ме повика и ми каза да отида да живѣя въ неговата кжща и ми посочи една малка таванска стая, въ която се настанихъ и, въ която по-късно пренесохъ отъ Бошнакъ ханъ всички литографически материали за издаване на в. „Бунтовникъ“.

Ениджевардарскиятъ войвода Апостолъ Петковъ Терзиевъ

Презъ сжщата 1897 г., Даме обиколи нѣколко села отъ нашата Боймия, гдето се извърши едно голѣмо събитие, което е епохално за революционното движение въ Солунско и частно за нашата Боймия. Апостолъ Петковъ Терзиевъ и Иванчо Орджановъ Карасулията, които дотогава бѣха нелегални и като хайдути се движеха по Паякъ планина, бидоха посветени въ революционната организация отъ попъ Стаматъ Тончевъ и станаха нелегални членове на Организацията. Като такива тѣзи двамата дадоха силенъ тласъкъ на революционното движение въ Боймия, особено Апостолъ, та животътъ и дейностьта на тоя старъ и опитенъ хъшъ е и историята на революционнитѣ борби въ тоя македонски кжтъ.

Апостолъ Петковъ Терзиевъ е най-популярния и най-заслужилия деятель въ Боймия — дългогодишенъ околийски войвода въ Ениджевардарско и защитникъ на политически и икономически поробенитѣ боимци, поради което е възпѣтъ въ народната пѣсень съ името „Ениджевардарско слънце“. Неговото име и дѣлата му ще заематъ съответно мѣсто въ историята на македонското освободително движение наравно съ голѣмитѣ интелекгуални деятели въ това движение не като проповѣдникъ на освободителната идея, не като идеалогъ на движението, а като организаторъ и боевъ ратникъ, обхождащъ денонощно полскитѣ и планински Боимски села. Той бѣше неукъ, но притежаваше природенъ умъ и душевни добродетели. Всѣки, който се срещнѣше съ него, на първъ още погледъ въ лицето и очитѣ му четѣше доброта и благородство. По душа той бѣше добродушенъ, отзивчивъ, честенъ, справедливъ и безкористенъ; по темпераментъ — подвиженъ и храбъръ, а по усѣтъ — съобразителенъ и предвидливъ. Той странѣше отъ „ученитѣ“, които наричаше „чонголи“, не защото бѣгаше отъ свѣтлината на разума, а защото предпочиташе дѣлата и практическитѣ решения предъ словоохотливостьта и страхливостьта.

Апостолъ Петковъ Терзиевъ е роденъ презъ 1870 г. въ с. Боймица. Той произлиза отъ рода Терзиеви, който е далъ мнозина буйни и темпераментни бойци при и преди освободителното движение. Борческия си духъ той закалилъ още като дете въ борбитѣ, които водилъ съ съселянчетата си турчета, както и отъ разказитѣ за подвизитѣ на най-

стария му братъ Митре — Паяшки хайдутинъ преди и следъ освобождението на България. Отзивчивата душа на Апостола не е могла да търпи и понесе надменността и деребействата на съселянитѣ си турци и пришелцитѣ арнаути и още младъ, презъ 1882 г., напусналъ кантонерската си работа по ж. п. линия Солунъ—Скопйе и станалъ нелегаленъ хайдутинъ. Следъ като продалъ часть отъ дребния си добитъкъ, съ полученитѣ пари той закупилъ оржжие за себе си, брата си Тано и трима свои другари и почналъ да обикаля Боймйята: да преследва деребеитѣ турци и арнаути и да имъ отмъщава за золумитѣ имъ. Отъ 1897 г. той вече действува като нелегаленъ членъ на ВМРО по статутитѣ ѝ, застаналъ начело на седмочленна чета, която се състоела отъ него, братъ му Тано, братовчедъ му Антонъ, Михаилъ Попето, Антонъ Кьосето, Димитъръ Чавдаровъ и Атанасъ Карадупковъ. Къмъ тая чета временно се присъединявалъ и Аргиръ Манасиевъ, учитель въ гр. Гевгели. Така се турило начало на четнишкия институтъ въ Боймйята, който стана мощенъ факторъ за разширението на революционната организация срѣдъ по-широкитѣ народни маси и който улесни твърде много апостолската дейность на легалнитѣ работници отъ ВМРО.

До 1897 г. Боймйя бѣ посетена на два пжти отъ Гоце Дѣлчевъ, а презъ сжщата година Дамянъ Груевъ, въ качеството си на училищенъ инспекторъ, обходи всички Боймски села, въ които имаше открити български училища. Презъ сжщата година Аргиръ Манасиевъ и Василъ Чекаларовъ обходили планинскитѣ Боймски села, въ качеството си на търговци на живъ добитъкъ, спрѣли сж се въ с. Баровица и турили основитѣ на ВМРО въ това село, което нѣколко месеци по-късно било посетено и отъ Христо Чернопѣевъ.

Апостолско-организаторскиятъ периодъ на ВМРО заема времето отъ 1893 до 1900 г., а на много мѣста той продължи до 1902 г. Презъ това време Апостолъ Петковъ избѣгваше въоржженитѣ стълкновения съ турската войска, освенъ когато е билъ заставянъ за това. Първата му грижа презъ това време била: да организира мѣстното население, посвещавайки повече хора въ революционната организация. За тази цель той образува въ всѣко село ядра отъ най-преданитѣ и вѣрни нему хора, чрезъ които действуваше върху другитѣ и чрезъ които свободно се движеше отъ село въ село, по полето и планината. По такъвъ начинъ Апостолъ осѣя района си съ цѣла мрежа кржжоци, хората на които по единъ или други начинъ действуваха и върху по-консервативнитѣ елементи, по-упоритѣ отъ които Апостолъ умѣло привличаше. Ще спомена за единъ характеренъ случай. Въ родното му село Боймица селянинътъ Петъръ Канинъ, като гъркоманъ, билъ отявленъ противникъ на българщината и революционната организация. Бидейки хитъръ и лукавъ и чрезъ близкото си приятелство съ мѣстнитѣ турски първенци, Петъръ Канинъ вършелъ деяния, заслужаващи строго наказание. Антонъ Терзиевъ, братовчедъ на Апостола и членъ десетникъ въ четата му, много пжти е предлагалъ на Апостола да отиде съ едно отдѣление въ селото, за да го очисти. Апостолъ, обаче, винаги го възпрепятствувалъ и съветвалъ да чака, защото предвиждалъ, че съ убиването на Петъръ Канина ще се предизвика афера въ селото, отъ която щѣха да пострадатъ селянитѣ и дѣлото, тъй като селото бѣше смѣсено — турско-българско, и при това българитѣ бѣха раздѣлени на две партии: екзархисти и патриаршисти. При това Апостолъ вѣрвалъ, че Петъръ Канинъ може да бжде спеченъ за революционната кауза. На 29. августъ 1902 г., Апостолъ съ цѣлата си чета влѣзли въ селото и се настанили въ кжщата на Пецо Кехая, когото пратили да повика Петъръ Канина. Въ отсжтствието на стопанина на кжщата, Апостолъ поржчалъ на четницитѣ си и ржководителитѣ на селото да вършатъ това, което той ще извърши съ Петъръ Канина при пристигането му въ кжщи. Когато очакваният първенецъ следъ дълго колебание пристигналъ, Апостолъ го прегърналъ и разцѣлувалъ. Сжщото направили и другаритѣ му. Следъ обикновенитѣ приветствия, въ разговора Апостолъ сериозно му казалъ приблизително следното: „азъ зная какво вършишъ въ селото спрѣмо своитѣ съселяни екзархисти и при това всичко вършишъ чрезъ турцитѣ и за турцитѣ, а не за християнитѣ. Ти знаешъ, че презъ 1897 г., презъ гръцко-турската война, гърци и българи съ радость очаквaха победата на първитѣ. А сега ти заедно съ турцитѣ работишъ противъ насъ и Организацията, която се стреми да извоюва свободата на всички и прогони турцитѣ въ Мала Азия. Споредъ законитѣ на Организацията ти отдавна трѣбваше да бждешъ убитъ. Не направихме това и нѣма да го направимъ, не защото се боимъ отъ тебе и турцитѣ — както виждашъ четата е въ селото, а защото не искаме да проливаме братска кръвь“. Силно разчувствуванъ, Петъръ Канинъ обещалъ на Апостола, че ще му бжде вѣренъ работникъ и го поканилъ да отиде съ цѣлата чета въ кжщата му, кждето

На чешмата.

да покръсти всички гъркомани. И наистина четата на Апостола престояла два деня въ кѫщата на Петъръ Канина, кѫдето били покръстени всички гъркомани. Заедно съ клетвата тѣ сѫ дали обещание, че нѣма да се крадатъ, че нѣма да се даватъ на сѫдъ въ турски сѫдилища и че ще се снабдятъ съ орѫжие и проче. Така Апостолъ постѫпваше съ мнозина гъркомани, поради което нѣмаше лични неприятели въ района си. Нѣщо повече. Въ редоветѣ на районната организация той имаше и турци, които му бѣха много добри и вѣрни работници. връзкитѣ му съ влиятелни турци и правителствени лица въ Гумендженско, Ениджевардарско и Солунско, той можа да запази тѣзи групи, които следъ въстанието станаха гнѣзда на гръцкитѣ андарти.

Въ лицето на докторъ Ангелаки организацията въ Боймия имаше единъ сериозенъ и опасенъ противникъ, поради което Апостолъ искалъ да се отърве отъ него. Първоначално той прибѣгналъ къмъ легални срѣдства, като използувалъ връзкитѣ на Тано Янъковъ, вѣренъ неговъ куриеръ отъ гъркоманското село Крива. Последниятъ посъветвалъ

Четитѣ, които презъ 1903 година участвуваха въ Преображенското въстание въ Одринско.

Тази негова тактика на отношения спрѣмо гъркоманитѣ не само, че омекоти взаимоотношенията между екзархисти и патриаршисти, но и ги сближи, та въ надвечерието на въстанието гъркоманитѣ бѣха останали незначителни групи въ нѣколко само села, главно въ Гумендже, с. Крива и с. Петрово.

Гъркоманскитѣ групички въ Боймскитѣ села се поддържаха отъ докторъ Ангелаки Сакелариосъ. Този атински агентъ, макаръ и да нѣмаше никаква клиентела, редъ години стоя въ Гумендже и даже се ожени за мѣстно полуграмотно момиче, за да служи, като добре платенъ агентъ и фанатизиранъ гръкъ, на гръцката пропаганда въ Боймия и цѣлото Солунско поле. Неговото стоене въ Гумендже бѣ продиктувано отъ интереситѣ на гръцката пропаганда: да следи развоя на българщината и революционното движение въ непосрѣдния хинтерландъ на Солунъ, да прѣчи чрезъ организиранъ шпионажъ и предателства на революционното движение, както и да крепи жалкитѣ останки на гърцизма въ Боймия. И наистина, благодарение на ловковстьта и доктора да напусне Гумендже, тъй като въ тоя край нѣма никакви гърци и усилията му ще сѫ напусто. Ангелаки не само, че не послушалъ съвета, ами се помѫчилъ да привлѣче на своя страна куриера, като му обещалъ материални блага. Тогава Апостолъ решилъ да се отърве отъ него и следъ неудачнитѣ нѣколко засади, които хитриятъ гръкъ избѣгналъ, Апостолъ поржчалъ на трима легални работници: Тано Антоновъ Гумбенчевъ, Ичко Пѣевъ и Христо Пройчаковъ да го убиятъ въ града. На 30. ноември 1899 год., тримата го нападнали на улицата, отивайки си въ кѫщи, и му нанесли нѣколко куршумни удари въ врата и гърдитѣ, обаче не смъртоносни. Следъ дълго цѣрене въ Солунъ и Атина, Ангелаки се завърна отново въ Гумендже, за да продължи своята пакостна мисия вече при нови по-благоприятни за гръцката пропаганда условия при режима на Хилми паша. Тримата нападатели напуснаха легалния животъ и се присъединиха къмъ четата на Апостолъ Петкова. (Следва).

Христо Шалдевъ